

СЕКЦІЯ ХХ. ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХІАТРІЯ

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ТА ПРАВООХОРОНЦЯМ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПОЛОНУ ТА ТОРТУР

Гельбак Анжела Миколаївна

ORCID ID: 0000-0002-7137-6326

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1

Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Полон – одне з найважчих випробувань для військових та поліцейських, що суттєво псує їхнє здоров'я та життєві перспективи. За даними Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими понад 8 тисяч українців, цивільних та військових, досі перебувають у російському полоні. У межах обмінів між Україною та рф, станом на грудень 2024 року, додому повернули 3786 українських військових і 170 цивільних [2].

Особи, звільнені з полону та особи, які зазнали катувань (тортур) є однією з найскладніших категорій з погляду надання психотерапевтичної допомоги і найменш дослідженою у вітчизняній науці. Оскільки різні категорії постраждалих зазнали (зазнають) абсолютно різних психогенних впливів, до них важливо застосовувати специфічні алгоритми психологічної / реабілітаційної допомоги.

Психологічні проблеми військовослужбовців, у тому числі спричинені полонем, є об'єктом дослідження вітчизняних науковців, серед яких Афанасенко В., Борисова Ю., Григус І. Крук І., Кудренко О, Лящ О, Москаленко М., Журба І., Овдій І. Петrenchенко С., Хміляр О., Чичкань А. однак сучасні реалії потребують нових теоретико практичних підходів і інструментів.

На жаль, проблеми не закінчуються, коли полонені звільняються з місць позбавлення волі. Наслідки, як фізичні, так і психологічні, залишаються надовго. Роль експертів у міждисциплінарних командах з проблеми відновлення жертв катувань і сексуального насильства в

контексті воєнних злочинів є надзвичайно важливою і водночас дуже складною. Після пережитих катувань саме тіло людини може стати нагадуванням про травматичний досвід, тому важливо, щоб кожен фахівець розумів конкретні наслідки, які можуть безпосередньо вплинути на процес реабілітації. Система реінтеграції людей, звільнених з полону, включає чотири етапи: перший – медичне обстеження та лікування; другий – психологічне консультування; третій – аналіз пережитого; четвертий – соціальний та юридичний супровід. Більшість людей, які повертаються з полону, стикаються з почуттям втрати, поганим станом здоров'я та травмованою психікою. Фактори, що впливають на рівень шкоди, завданої людям, які повертаються з полону, включають попередній досвід, рівень фізичної та психологічної підготовки, відчуття сенсу життя, умови та тривалість утримання, тяжкість та тривалість насильства, обставини звільнення, наявність підтримки з боку рідних, вікові особливості жертв, обмеження волі, тиск відповідальності перед бойовими товаришами (особливо, якщо полонений є носієм важливої стратегічної інформації) [5].

Оскільки катування завжди має на меті знищити людину, позбавити її відчуття безпеки, стабільності та довіри до себе і світу, основними викликами для реабілітації жертв катувань є наступні [1]:

1. Забезпечити базові потреби та стабілізувати ситуацію, як от: їжа, житло, медична допомога, відновлення документів тощо. Цей процес може бути складним і тривалим, особливо для тих, хто був змушений переїхати в інше місце проживання. Однак, якісне виконання цих заходів може допомогти відновити довіру жертв та зменшити їхній страх і тривогу.

2. Відновлення родинних та громадських зв'язків. Катування руйнують зв'язки між людьми. Жертви катувань часто прагнуть до самоізоляції, оскільки їхні почуття похитнулися і вони не здатні відновити близькі стосунки з іншими людьми. Крім того, катування – це завжди ситуація, коли одна людина навмисно завдає болю іншій, руйнуючи довіру до оточуючих і суспільства. Процес відновлення довіри до світу та інших людей є тривалим і складним та вимагає від жертви величезних внутрішніх ресурсів. Ейфорія повернення з полону обертається на стрес не лише для полоненого, але й для родини, оскільки відбудовування стосунків вимагає нових підходів, нового мислення, нових цінностей у взаєминах, нового порядку у звичних речах та побуті [4].

3. Відновлення самоідентичності та сенсу життя. Травматичний досвід часто проводить межу між минулим і майбутнім. Життя можна

розділити на два етапи: до полону і після полону. Коли зв'язок з минулим життям зруйнований, попередні смисли та ресурси часто втрачаються. Люди фактично опиняються в порожнечі, без підтримки з минулого. Позитивна соціальна активність може допомогти їм впоратися з цим досвідом, але вони часто втрачають доступ до своєї колишньої професійної діяльності як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин. У таких випадках може бути корисною допомога жертвам у набутті нових навичок, пошуку нових занять і нових захоплень. Всесвітньо відомий психолог, в'язень Аушвіцу, В. Франкл пише: «Колишньому полоненому потрібне не зняття напруги за будь-яку ціну, а усвідомлення потенційного сенсу. Людина потребує не гомеостазу, а так званої «ноодинаміки», тобто духовної рушійної сили в полярному полі напруги, де один полюс – це сенс, який треба наповнити, а другий – це людина, яка здійснює це» [3].

4. Відновлення людської гідності. Честь і гідність, справедливість і правосуддя – це те, що катування і жорстоке поводження, в першу чергу, намагаються знищити. Жертви на певний час потрапляють у неможливу і повністю неконтрольовану ситуацію. Особи, які пережили ув'язнення, можуть страждати від сорому за пережите насильство та почуття провини за те, що вижили.

Таким чином, розробка психотерапевтичних моделей підтримки різних категорій постраждалих має базуватися не лише на наукових даних (психотерапія, нейробіологія тощо), а й на соціокультурних особливостях спільнот, в яких відбувається реабілітація та психотерапія. Це є викликом і важливим завданням для вітчизняних дослідників і практиків у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. – Київ, 2018. – 236 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/430841.pdf>
2. Сайт Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими URL: <https://koordshtab.gov.ua/> (Дата звернення 15.02.2025)
3. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2022. 159 с.
4. Хміляр.О. Психологія життя військовослужбовця після полону. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки.* № 2(50). 2022. С. 54-59. URL: <file:///C:/Users/dli60/Downloads/1839.pdf>
5. Яворівська Н. Психологічні наслідки перебування у полоні. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2024. Випуск 19. С. 93–101. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/19_2024/15.pdf